

Försvarsutskottets yttrande

1985/86:3 y

över proposition 1985/86:9 om lagen om
disciplinförseelser av krigsmän m. m.

FöU
1985/86:3 y

Till justitieutskottet

Justitieutskottet har hemställt om försvarsutskottets yttrande över proposition 1985/86:9 om lag om disciplinförseelser av krigsmän m. m. jämte de med anledning av propositionen väckta motionerna 1985/86:47–51 och den under allmänna motionstiden 1985 väckta motionen 1984/85:2782.

Bakgrund

I propositionen föreslås att riksdagen upphäver det nuvarande militära disciplinansvarssystemet, som är reglerat i militära rättegångslagen (1948:472) och lagen (1973:18) om disciplinstraff för krigsmän. För alla anställda vid försvarsmakten föreslås i fredstid gälla samma regler om disciplinansvar som för övriga statsanställda enligt lagen (1976:600) om offentlig anställning. Tjänstgörande värnpliktiga och vissa andra icke anställda föreslås i både fred och krig omfattas av ett nytt utomstraffrättsligt disciplinsystem enligt en ny lag om disciplinförseelser av krigsmän. Med krigsman avses den som omfattas av det särskilda militära disciplinsystemet. I krigstid avses detta system omfatta alla som är tjänstgöringsskyldiga vid försvarsmakten.

Det föreslagna disciplinsystemet innebär att förseelser beivras genom en disciplinpåföljd som meddelas i administrativ ordning genom beslut av tjänstgöringsmyndigheten. Beslut om disciplinpåföljd skall kunna överklagas till tingsrätt och vidare till hovrätt, som är slutinstans.

Den som bryter mot de grundläggande reglerna om värnplikt – t. ex. genom att vägra fullgöra tjänstgöring – skall enligt propositionen dömas för värnpliktsbrott enligt en ny bestämmelse (39 §) i värnpliktslagen. 21 kap. brottsbalken föreslås omfatta endast brott av krigsmän i krig. Till nämnda kapitel överförs nuvarande straffbestämmelser i 22 kap. brottsbalken rörande brott som inte kan begås av andra än krigsmän.

I propositionen föreslås också att den nuvarande krigsrättsorganisationen avskaffas. Krigsrätternas och krigsfiskalernas uppgifter kommer därigenom att överföras till det civila rättsväsendet.

Reformen föreslås träda i kraft den 1 juli 1986.

Förslagen i propositionen grundas på militäransvarskommitténs (MAK) förslag i betänkandet (SOU 1983:2) Nytt militärt ansvarssystem och remissbehandlingens därav.

Ett effektivt militärt försvar förutsätter en god anda och en god disciplin inom försvarsmakten. Detta åstadkoms främst genom ändamålsenlig utbildning och god information om vår säkerhetspolitik och vårt totalförsvar. Därigenom motiveras de värnpliktiga för sina krigsuppgifter och får tilltro till förmågan hos de vapen som de skall kunna bruka. Av betydelse är också att de som tas i anspråk inom det militära försvaret känner ekonomisk trygghet både för egen del och för sina närmaste anhöriga. Även om det är faktorer av detta slag som i första hand skapar en god anda och ökar effektiviteten inom försvarsmakten gör de speciella förhållanden som präglar den militära verksamheten det likväl nödvändigt att också ha tillgång till särskilda korrekionsmedel. Genom sådana skapas en yttersta garanti för att den nödvändiga ordningen inom försvarsmakten kan upprätthållas.

Ett militärt disciplinansvar framstår som särskilt nödvändigt i krig, men har betydelse redan i den fredstida verksamheten.

Mot bakgrund av det anförda kan försvarsutskottet inte stödja motion 1984/85:2782 (vpk) i den mån den syftar till ett avskaffande av varje form av militärt ansvarssystem.

Försvarsutskottet anser att det förslag till nytt militärt ansvarssystem som läggs fram i propositionen och i sina huvuddrag har redovisats i det föregående är väl förankrat i vår rättsordning och står i samklang med de regler som i övrigt gäller i samhället. Avvägningen i förslaget mellan försvarsmaktens behov av snabbhet och effektivitet och kravet på rättssäkerhet för den enskilde finner utskottet vara riktig. Regeringens förslag kan därför enligt utskottets bedömning i allt väsentligt läggas till grund för ett nytt militärt ansvarssystem. Av det anförda framgår att utskottet inte är berett att ställa sig bakom yrkandet i motion 48 (m) om avslag på propositionen i dess helhet. Utskottet upphåller sig i det följande vid vissa detaljer i regeringsförslaget som utskottet anser sig böra kommentera med anledning av bl. a. framförda motionsyrkanden.

Enligt 10 § i förslaget till lag om disciplinförseelser av krigsmän är disciplinpåföljderna varning, extratjänst, löneavdrag och utgångsförbud. Enligt 14 § skall utgångsförbud kunna åläggas för en tid av minst sju och högst femton dagar. Militäransvarskommittén (MAK) föreslog att denna disciplinåtgärd skall omfatta minst en och högst femton dagar. Avsteget i propositionen från utredningsförslaget hänger samman med departementschefens uppfattning att kortvariga inskränkningar i rörelsefriheten alltid bör förenas med skyldighet att utföra arbete av något slag. Påföljden extratjänst fyller detta krav medan korta utgångsförbud från denna utgångspunkt blir överflödiga. Enligt regeringsförslaget kan under vissa villkor beslut om extratjänst delegeras från myndighetschefen till en annan chef, dock lägst en kompanichef eller motsvarande chef. Propositionens förslag innebär en delvis annan lösning än den som MAK har förordat. Enligt MAK avses delegering av beslutanderätt till kompanieffsnivån också böra omfatta beslut om löneavdrag i högst tio dagar och utgångsförbud i högst fem dagar.

Representanter för överbefälhavaren har inför utskottet beträffande utgångsförbudet förordat MAK:s förslag och, under hänvisning till att flertalet ålagda utgångsförbud uppgår till högst fem dagar, slagit vakt om

nuvarande tillämpning. Om de korta utgångsförbuden (1–5 dagar) skulle slopas anser överbefälhavaren att handlingsfriheten att ålägga lämplig påföljd i det enskilda fallet skulle bli alltför begränsad. Det är ibland svårt att hitta lämpliga uppgifter för extratjänst. En möjlighet att ge korta utgångsförbud kan enligt överbefälhavaren minska risken för s. k. grå bestraffning.

Försvarsutskottet kan ansluta sig till överbefälhavarens syn på behovet att kunna använda korta utgångsförbud som disciplinpåföljd. Utöver vad överbefälhavaren anfört vill utskottet påpeka att ett avskaffande av möjligheten att besluta om korta utgångsförbud möjligen kan bidra till ökad användning av svårare disciplinpåföljder. Detta skulle i så fall innebära en icke önskad upptrappning av disciplinpåföljderna. Det finns därför skäl som talar för att lägga MAK:s förslag till grund för bestämmelserna om utgångsförbud i lagen om disciplinförseelser av krigsmän.

Ett yrkande (yrk. 3) i motion 51 (fp) gäller verkställigheten av disciplinpåföljd. Genom 32 § i regeringens förslag till lag om disciplinförseelser av krigsmän öppnas möjlighet att verkställa beslut om extratjänst eller utgångsförbud trots att beslutet inte har vunnit laga kraft. Denna möjlighet avses kunna utnyttjas om det behövs av hänsyn till ordningen inom försvarsmakten eller av någon annan särskild anledning. Av specialmotiveringen framgår att syftet med bestämmelsen är att komma till rätta med de missförhållanden som kan uppkomma om det blir en tendens att överklaganden används för att förhåla verkställigheten. En annan situation då det kan övervägas att besluta om omedelbar verkställighet är när krigsmannens uttryckning är nära förestående. Enligt motion 51 måste utgångspunkten vara att ett beslut skall ha vunnit laga kraft innan det verkställs. Möjligheten till undantag härifrån bör enligt motionären begränsas i större utsträckning än som sker i regeringens förslag. Motionären anser att det bör föreligga synnerliga skäl för att beslut i disciplinärenden som avses i 32 § skall kunna verkställas innan de har vunnit laga kraft.

Försvarsutskottet delar motionärens uppfattning att den grundläggande principen bör vara att ett beslut om disciplinpåföljd skall verkställas först sedan det vunnit laga kraft. Samma inställning låter departementschefen – i strid med flera remissinstansers uppfattning – också tydligt komma till uttryck i propositionen. Man kan dock inte bortse från att det undantagsvis kan behöva beslutas om omedelbar verkställighet, en uppfattning som motionären också delar. Godtagbara skäl härför anges i specialmotiveringen till 32 §. I vissa fall kan det också ligga i den felandes intresse att få en disciplinpåföljd verkställd omedelbart. Enligt utskottets mening tar regeringens lagförslag hänsyn till de synpunkter som nyss anförts på ett godtagbart sätt. En ändring i lagtexten enligt motionärens yrkande är därför inte påkallad.

Även beträffande förutsättningarna för kroppsvisitation förordas i motion 51 (yrk. 4) en skärpning i förhållande till regeringens förslag. Enligt lagförslaget (45 §) får krigsman kroppsvisiteras om det finns anledning anta att denne olovligen bär på sig föremål som tillhör försvarsmakten eller som han annars inte får inneha. Motionären anser att det bör krävas skälig misstanke om olovligt innehav av sådant föremål för att kroppsvisitation skall få vidtas.

Försvarsutskottet ser allvarligt på de skador eller risker för skador som värnpliktiga avsiktligt eller av vårdslöshet har orsakat i samhället genom att använda t. ex. rökfacklor som de olovligen har fört med sig. Bestämmelsen i 45 § innebär ökade möjligheter att komma till rätta med sådana problem. Mot denna bakgrund tillgodoser den ett angeläget behov. Samtidigt är utskottet medvetet om att en kontroll enligt 45 § kan uppfattas som ett intrång i den personliga integriteten. Utskottet har därför förståelse för kraven i motion 51 på större begränsning i möjligheten att använda kroppsvisitation än lagförslaget anger. Vid en samlad bedömning kan försvarsutskottet likväl inte tillstyrka den utformning av bestämmelsen som motionären föreslår. Ett krav på skäligen misstanke om olovligt innehav av ett föremål skulle göra det svårt att t. ex. anordna effektiva kontroller av de värnpliktiga och deras bagage inför en hemresa med flyg, tåg eller båt. Det torde inte minst vara vid sådana tillfällen som det finns behov av åtgärder av det slag som bestämmelsen avser. Det bör i sammanhanget erinras om att paragrafen i första hand är avsedd att tillämpas när man söker föremål som vapen, sprängmedel osv. som kan åstadkomma skador vid otillåten användning samt vid kontroll av att alkoholdrycker inte förs in till förbanden med ordnings- och säkerhetsproblem som följd. För att undvika sådana problem bör självfallet också kunna eftersökas t. ex. narkotika.

I motion 51 (yrk. 2) framförs också förslag om att yttrande från auditör skall inhämtas i större utsträckning än som förutsatts i regeringsförslaget. Vidare föreslås att lagen om disciplinförseelser av krigsmän skall kompletteras med en föreskrift om krigsmäns rätt till juridiskt biträde (yrk. 5). Försvarsutskottet kan inte biträda dessa förslag. Ett utnyttjande av auditörer i den omfattning som motionären föreslår skulle medföra stora praktiska problem. Utskottet vill också peka på att enligt propositionen avses medel ställas till centrala värnpliktsrådets förfogande för att åtminstone inledningsvis tillgodose de värnpliktigas behov av särskilda stödåtgärder. Utskottet kan inte heller biträda yrkandet i motion 49 (c) om att auditör endast skall utses bland domare. De kunskaper och den erfarenhet som krävs av en auditör kan, som departementschefen framhåller, även finnas hos jurister som inte är domare.

Utskottet övergår till att behandla tjänstgörande värnpliktiga m. fl. skadeståndsansvar. Detta regleras för närvarande i skadeståndslagen (1972:207), som i detta hänseende likställer de värnpliktiga med arbetstagare. Det innebär att en värnpliktig är ansvarig för skada som han vållar genom fel eller försummelse i tjänsten endast i den mån synnerliga skäl föreligger med hänsyn till handlingens beskaffenhet, den värnpliktiges ställning, den skadelidandes intressen och övriga omständigheter (4 kap. 1 § skadeståndslagen).

MAK föreslog att det nuvarande kravet på synnerliga skäl för att ålägga de värnpliktiga skadeståndsskyldighet avskaffas när det gäller förlust av eller skada på personlig utrustning. I fråga om sådan förlust skall myndigheten enligt MAK också behålla sin rätt att besluta om ersättningskyldighet. Besluten skall kunna överklagas till försvarets civilförvaltning.

I propositionen föreslås att den nuvarande ordningen för tjänstgörande värnpliktigas skadeståndsansvar behålls och att man helt avskaffar den

nuvarande möjligheten att efter ett förfarande vid de militära myndigheterna ålägga ersättningsansvar. ' FöU 1985/86:3 y

Mot ställningstagandet i propositionen rörande de värnpliktigas skadeståndsansvar reses invändningar i motionerna 47 (m) och 50 (c). Motionärerna förordar en skärpning av de värnpliktigas skadeståndsskyldighet i enlighet med MAK:s förslag.

Försvarsutskottet anser det vara angeläget att begränsa materielförlusterna inom försvarsmakten så långt som det är möjligt. I propositionen pekas på möjligheten att möta problemet med materielförluster genom ett ökat stöd av de värnpliktigas ansvarskänsla, t.ex. genom klara anvisningar för materiellens handhavande och täta materielkontroller. Detta är enligt utskottets mening ett synsätt som bättre stämmer överens med nutida värderingar än den skärpning av ersättningsskyldigheten som MAK har förordat och motionärerna föreslår. Disciplinära åtgärder torde också i större utsträckning än hittills kunna användas för att motarbeta materielförluster.

Utskottet vill slutligen ta upp frågan om förslagens genomförande. I propositionen föreslås att det nya ansvarssystemet skall träda i kraft den 1 juli 1986. Innan de nya reglerna kan börja tillämpas måste verkställighetsföreskrifter m. m. utarbetas och en omfattande personalutbildning genomföras. Detta arbete beräknas ta sådan tid i anspråk att ikraftträdandet bör senareläggas. Denna uppfattning har överbefälhavarens stöd. Enligt hans uppfattning är den 1 juni 1987 en lämplig tidpunkt att införa det nya systemet. Därigenom kan de nya bestämmelserna börja tillämpas på det stora antal värnpliktiga som börjar sin grundutbildning under juni månad. Också försvarsutskottet förordar att ikraftträdandet sker den 1 juni 1987.

Försvarsutskottet räknar med att justitieutskottet utarbetar de förändringar i lagtext som blir nödvändiga om försvarsutskottets yttrande vinner stöd av justitieutskottet.

Stockholm den 5 december 1985

På försvarsutskottets vägnar

Lennart Blom

Närvarande: Lennart Blom (m), Olle Göransson (s), Roland Brännström (s), Kerstin Ekman (fp), Gunnar Björk i Gävle (c), Evert Hedberg (s), Göthe Knutson (m), Ingemar Konradsson (s), Ingvar Björk (s), Hans Lindblad (fp), Olle Aulin (m), Iréne Vestlund (s), Gunhild Bolander (c), Christer Skoog (s) och Barbro Evermo (s).

1. Avslag på propositionen

Lennart Blom, Göthe Knutson och Olle Aulin (alla m) anser att den del av yttrandet som på s. 2 börjar med "Försvarsutskottet anser" och slutar med "framförda motionsyrkanden" bort ha följande lydelse:

Regeringens förslag innebär att anställda inom försvarsmakten i disciplinärt hänseende skall behandlas som alla andra offentligt anställda. Därmed blir utformningen av tjänsteansvaret i offentlig verksamhet av stor betydelse i sammanhanget. Denna fråga har aktualiserats av moderata samlingspartiet genom ett yrkande i motion 1984/85:452 om återinförande av ämbetsansvar för tjänstemän i offentlig tjänst. Av konstitutionsutskottets yttrande (KU 1985/86:3 y) över den nu behandlade propositionen och därtill knutna motioner framgår att tjänstemannaansvarets framtida utformning och därmed ifrågavarande motionsyrkande kommer att under år 1986 prövas av konstitutionsutskottet i samband med dess beredning av JO-utredningens betänkande JO-ämbetet – En översyn (SOU 1985:26). Utskottet anser att riksdagens ställningstagande på grundval av konstitutionsutskottets förslag i denna viktiga fråga bör avvaktas innan en ändring av det nuvarande militära ansvarssystemet genomförs. Denna ståndpunkt ligger i linje med vad som anförs i motion 48 om återinförande av det särskilda tjänstemannaansvaret. I nämnda motion framhålls vidare bl. a. att de föreslagna reglerna rörande åtalsanmälan inte är godtagbara samt att den föreslagna krigsrättsorganisationen bör behållas. Även denna kritik i motion 48, som utskottet i allt väsentligt ansluter sig till, talar för att propositionen avslås i sin helhet. För den händelse riksdagen likväl beslutar om införande av ett nytt militärt ansvarssystem på grundval av propositionen lämnar utskottet i det följande vissa synpunkter på regeringsförslaget med anledning av bl. a. framförda motionsyrkanden.

2. Kroppsvisitation av krigsmän

Kerstin Ekman (fp) och Hans Lindblad (fp) anser att den del av yttrandet som på s. 4 börjar med "Försvarsutskottet ser" och slutar med "t. ex. narkotika" bort ha följande lydelse:

Enligt *försvarsutskottets* mening måste samhällets principer rörande rättssäkerhet och personlig integritet vara vägledande också för de villkor som gäller för värnpliktiga och andra krigsmän. Om man sätter viktiga principer åt sidan för krigsmän kan detta negativt påverka de värnpliktigas syn på rättssamhället.

Som påtalas i motion 51 är kroppsvisitation alltid en allvarlig integritetskränkning. Den enskilde måste ha rätt till en skyddad sfär allra närmast. Där kan det tänkas att man har personliga tillhörigheter som man inte önskar exponera inför andra. Kravet på de situationer när kroppsvisitation skall få förekomma måste därför ställas högre än vad som sker i lagförslaget.

Av flygsäkerhetsskäl finns möjligheter att vid flygplatser kräva långtgående kontroller av enskilda resenärer. I sådana sammanhang synes flertalet

berörda också godta granskningar som man inte skulle acceptera i vardagslivet i övrigt. På motsvarande sätt bör också värnpliktiga kunna underkastas särskilda kontroller inför flygresor. I övriga fall däremot bör kroppsvisitation inte kunna utföras om det inte finns "skälig misstanke" om olovligt innehav av vapen eller annat farligt föremål.

FöU 1985/86:3 y

3. Materielansvaret för tjänstgörande värnpliktiga

Lennart Blom (m), Gunnar Björk i Gävle (c), Göthe Knutson (m), Olle Aulin (m) och Gunhild Bolander (c) anser att den del av yttrandet som på s. 5 börjar med "*Försvarsutskottet* anser" och slutar med "motarbete materielförluster" bort ha följande lydelse:

Försvarsutskottet ser allvarligt på de omfattande materielförlusterna inom försvarsmakten. De är enligt utskottets mening alltför stora och tenderar enligt senaste uppgifter att öka. Lämpliga åtgärder för att komma till rätta med problemet har föreslagits av MAK. Kommitténs förslag ligger i linje med och har initierats på grundval av försvarsutskottets yttrande (1980/81:2 y) och lagutskottets betänkande (1980/81:13) om skadeståndsansvaret för omhänderthavd egendom.

I enlighet med sitt tidigare ställningstagande biträder försvarsutskottet i denna del motionerna 47 (m) och 50 (c). Ett ökat skadeståndsansvar för de värnpliktiga bör införas i enlighet med MAK:s förslag. Vederbörande myndighet bör enligt utskottets mening behålla rätten att besluta om sådant ersättningsansvar.

Vad nyss förordats om ett ökat materielansvar för tjänstgörande värnpliktiga bör enligt utskottets mening snarast komma till stånd oavsett hur riksdagen tar ställning till propositionen.

